

PFU-SAK NR. 186A/12

KLAGER: Jannike Arnesen
ADRESSE: Kristiansand
TELEFON:
PUBLIKASJON: Aftenposten (papir og nett)
PUBLISERINGSDATO: 07.01.2012
STOFFOMRÅDE: Terror
GENRE: Nyhetsartikkel
SØKERSTIKKORD: Hensynet til ofre og pårørende, den journalistiske arbeidsprosessen, kontroll av opplysninger, samtidig imøtegåelse
REGISTRERT: 25.06.2012
BEHANDLET I SEKR.: 27.06.2012
BEHANDLES I PFU: 05.11.2012
FERDIGBEHANDLET: 05.11.2012
BEHANDLINGSTID: 130 dager
KLAGEGRUPPE: Privatperson
PFU-KONKLUSJON:
HENVISNING VVPL.:
RETTSBEHANDLING:
OMTALE/ANONYM.:
MERKNADER: Parallele klager 186B/12, 186C/12, 186D/12. Alle trukket.

SAMMENDRAG:

Aftenposten publiserte **lørdag 7. januar 2012** en artikkel med tittelen: «**Dette skjedde på MS "Thorbjørn"**» og toppingressen: «**Dette er historien om hvordan ni reddet livet 22. juli 2011 da de flyktet med MS "Thorbjørn"**. Artikkelen er basert på politiavhør av dem som var med fergen.» Brødteksten startet slik:

«Den 22. juli 2011, mens regnet pøste ned og tåken lå tykk over øya, havner alle på Utøya midt i den strømmen av hendelser vi kaller Historien.»

Med utgangspunkt i hva de ni involverte hadde fortalt politiet i avhør, beskrev artikkelen hva som skjedde da MS «Thorbjørn» forlot Utøya 22. juli. Ingen av de involverte var navngitt, men verv/stilling og hjemmehørende fylke ble omtalt for fleres vedkommende:

«En AUF-er fra Sørlandet sitter på brygga da MS "Thorbjørn" kommer med en politimann. Hun ville hjem på grunn av bomben. De hadde fått beskjed om å bli, og at Utøya var det tryggeste stedet de kunne være, men hun ville vekk. Mens hun sitter der, ser hun vaktmannen, Mor Utøya og den nyankomne politimannen gå opp mot det hvite hovedhuset. Jenta fikler med mobilen da hun hører høye lyder. Hun ser ingen falle og oppfatter ikke alvor. Da hører hun matrosen på MS "Thorbjørn" rope at hun må komme opp i båten. Samtidig kommer rådgiveren til lederen for hele AUF løpende: "Noen er drept! En galning skyter!"»

Artikkelen beskrev videre hva som skjedde om bord på fergen. Under mellomtittelen «**Panikk om bord**» sto det:

«Idet de legger fra kai, ser de ingen andre. De hører skudd. Og nye hyl fra ungdommer. Det er nå panikk på båten. Ingen vet hvor de skal. Båten kjører i full fart ut. Flere sier i avhør de bare ventet på kulene. Kapteinen vet "politimannen" hadde gevær med kikkertsikte. Han skal ha bedt de andre legge seg ned, for de kan bli truffet på lang avstand. De legger seg ned og ser ingenting.»

Under mellomtittelen «**Diskusjon**» het det:

«Skrekken brer seg. Noen er helt tause. Flere forstår ikke hva som skjer. De vet bare at de må vekk. Ifølge flere er kapteinen nå "ute av seg". 50-100 meter fra land forteller han at kona er skutt. Kapteinen sier han vil snu og kjøre tilbake til Utøya. Det blir en diskusjon, men kapteinen overtales til å kjøre videre. De "motiverte" ham til å fortsette, sier en annen i avhør.»

Videre under mellomtittelen «**Bombe?**» ble det anført:

«Norge er under angrep, og politiet er involvert, tror noen. Ingen steder er trygge. På vei mot land, en tur som tar omtrent fem minutter, oppstår en ny diskusjon: Politimannen som skjot hadde sagt at det skulle komme "to til". Derfor er fergeleiet utrygt. De må mye lenger vekk. Noen frykter også at bilen han kom med inneholder [en] bombe. De snur og kjører utover fjorden, i retning Hønefoss. En i leirledelsen, som er på båten, har samband på seg. Det spraker. Det er kaos på sambandet. Noen forsøker å anrope dem. Han svarer da høyt på sambandet: "Det er en politimann som skyter på øya!" Så skrus sambandet av. De svarer ikke på hvor båten drar. Kapteinen fører båten. De andre ligger. Enda et dilemma oppstår. Kapteinen blir ringt opp av en kollega som gjemmer seg på Utøya, og som ser fergen kjøre forbi. Kollegaen ber kapteinen om å snu MS "Thorbjørn", og plukke dem opp. Ifølge avhørene skal noen i båten ha sagt at de ikke kan snu, de hadde snakket med politiet som rådet dem til å dra vekk. I tillegg sier kapteinen til sin kollega at gjerningspersonen hadde rifle med kikkertsikte. Det var ikke trygt å komme nærmere land. De kjører og kjører. Journalister begynner å ringe. De avviser telefonene.»

Under mellomtittelen «**Stopper biler**» sto det:

«De stopper to. Den første kjører dem kun 500 meter før hun stopper og ber dem gå av. Hun turte ikke ha dem med, sier en av de ni i avhør. De må stoppe nye.»

«Men også hos politiet er flere av dem urolige. I avhør sier en av dem at de trodde AUF-lederen var hovedmålet, og det gjorde dem ekstra redde.»

Artikkelen inneholdt også to faktabokser: «**22. juli-angrepene**» og «**MS "Thorbjørn"**». Om fergen stod det:

- Et fartøy eid av AUF.
- Under AUFs årlige sommerleire går fartøyet i skytteltrafikk mellom Utøya og Utøykaia på fastlandet.
- Ble bygget ved Oskarshavns Verft i 1948.

- Fergen er sertifisert for 50 passasjerer og kan frakte mindre kjøretøyer.
- Fartøyet ble benyttet av Anders Behring Breivik til å komme seg til Utøya 22. juli 2011.
- Kun få minutter etter at de første skuddene falt, la fergen fra land med ni personer.
- En stund etter pågripelsen av gjerningsmannen ble båten benyttet i redningsarbeidet.

Artikkelen inneholdt to foto, begge av fergen. I en underartikkel med tittelen, «AUFs advokat reagerer på bruken av avhørene», sto det:

«AUFs advokat Frode Elgesem har fått oversendt artikkelen om M/S "Thorbjørn"-historien til gjennomlesning før den trykkes. Han har også latt flere AUF-ere lese den. Elgesem reagerer på prinsipielt grunnlag sterkt på at Aftenposten på denne måten benytter opplysninger fra avhør av overlevende fra Utøya. – Når media baserer sine saker på fornærmede-avhør, reiser dette alvorlige spørsmål knyttet til ofrenes personvern og plikten til å vise hensyn til ofre for svært grove terrorhandlinger, sier Elgesem. – Opplysningene avisen benytter er gitt til politiet av personer – enkelte meget unge – som uforskyldt er blitt offer for livstruende terrorhandlinger. Informasjonen er gitt politiet i håp om å bidra til sakens oppklaring og under forutsetning om at avhørene ikke er offentlig tilgjengelige. Opplysningene er ofte dypt tragiske og personlige. Det vil være en betydelig belastning for hele gruppen av fornærmede at man nå åpner opp for å bruke de lekkede avhørene i journalistisk arbeid. Det reiser spørsmål om retten til privatliv. Presseetisk er bruken av disse avhørene etter vår oppfatning problematisk i forhold til Vær Varsom plakaten, sier Elgesem.»

KLAGEN:

Klager er Jannike Arnesen, en av de ni som var om bord på MS «Thorbjørn» 22. juli. I artikkelen omtales hun som «AUF-eren fra Sørlandet». Klager ber PFU om å vurdere artikkelen opp mot Vær Varsom-plakatens punkt 4.6, hensyn til ofre og pårørende, punkt 3.9, om å opptre hensynsfullt i arbeidsprosessen, punkt 4.14, samtidig imøtegåelse og punkt 3.2, om kontroll av opplysninger.

Innledningsvis forklarer klager seg om den store pågangen fra mediene når det gjelder spørsmålet om hva som skjedde om bord på fergen. Etter nøye overveielser valgte hun å stille opp i VG 27. oktober 2011: «I VG-saken fikk jeg fortelle med egne ord hva som hadde skjedd, hva vi tenkte, hva vi gjorde, og hvordan jeg i ettertid vurderte situasjonen.» Klager opplyser også at Eskil Pedersen i et intervju med TV 2, 4. august 2011, fortalte hva som skjedde om bord. Klager mener derfor at det som skjedde om bord på MS «Thorbjørn» allerede var kjent i offentligheten, og at den påklagede artikkelen ikke tilførte noen nye, viktige opplysninger. Det eneste nye, slik klager ser det, var følelsene og tankene til de som var om bord, noe hun mener ikke har offentlighetens interesse.

Det opplyses fra klager at hun er kjent med at det ikke er uvanlig at mediene får lekkede politidokumenter, men skriver: «[D]et er svært sjeldent at man bruker opplysninger om hva ofrene i slike saker tenkte/følte/mente mens de ble utsatt for forbrytelsen. [...] Den eneste begrunnelsen for å gjøre dette, måtte være at opplysningene som fremkom var av en slik karakter at hensynet til offeret måtte vike for offentlighetens informasjonsbehov.»

Klager anfører at artikkelen har vært en stor belastning for henne personlig, og mener

Aftenposten burde latt hensynet til henne og andre pårørende gå foran hensynet til informasjonsansvaret/offentligheten. Det vises til punkt 4.6 når det gjelder medienes plikt til å veie hensynet til berørte opp mot hensynet til offentlighetens informasjonsbehov.

Når det gjelder punktene 3.2, 3.9 og 4.14, mener klager at disse punktene henger sammen, og hun ber PFU foreta en samlet vurdering.

Når det gjelder prosessen forut for artikkelen, forteller klager at hun ble intervjuet av Aftenposten i november 2011 til en artikkel som ifølge klager skulle handle om skyldfølelse hos overlevende. Saken hadde ikke stått på trykk ennå, da hun torsdag 5. januar ble varslet (sms og e-post) av samme journalist om at Aftenposten kom til å publisere en artikkel om MS «Thorbjørn» den påfølgende lørdagen. Det ble opplyst at artikkelen skulle handle om historien til alle som var om bord, og at den var basert på politiavhørene. Klager fikk spørsmål om hun ønsket anonymitet. Hun kontaktet da AUF, men AUF var allerede i gang med å forsøke å stoppe saken. Det opplyses videre at hun ble ringt opp av Aftenposten dagen etter, fredag, og at hun da fikk forklart journalisten at hun overhodet ikke ønsket saken publisert.

Det anføres: «Aftenposten har brukt metoder i denne saken som i utgangspunktet bør sette spesiell krav til hensynsfullhet i den journalistiske arbeidsprosessen. [...] Å sende sms og e-post om at en sak var laget der jeg var sentral, er ikke å "opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen." Heller ikke ga Aftenposten meg på noe tidspunkt mulighet til å gå i en reell diskusjon om de alternativer som fantes for hvordan jeg eventuelt kunne bidra i saken. Det eneste "valget" jeg ble presentert for var om jeg ønsket å være anonym eller fremstå med fullt navn. Det var, for meg, et valg mellom pest og kolera". Ut fra alminnelig presseetikk ville det være riktig av Aftenposten å foreholde meg de opplysninger i saken som omhandlet min person, og tilby meg muligheten til å kommentere dem: Var det jeg sa i politiavhør fortsatt min oppfatning? Hadde jeg i ettertid kommet frem til nye momenter som jeg mente var viktig for forståelsen av saken? Var det ting jeg mente Aftenposten spesielt burde vurdere opp mot punkter i VVP i forhold til omtalen av båtturen generelt og meg spesielt?"»

Klager skriver at selv om Aftenposten ikke fremsetter beskyldninger, mener hun at hendelsene 22. juli er så unike, og Aftenpostens arbeidsmetoder så vidt spesielle, at avisen burde tilbudt alle de involverte en rett til samtidig imøtegåelse. Det vises her til den presseetiske veilederen av imøtegåelsesretten: «I punkt 8 står det at det er den eller de som beskyldningene retter seg mot, som har imøtegåelsesrett, ikke dem redaksjonene mener kan uttale seg på de angrepnes vegne. I mitt tilfelle betyr det at en henvendelse til AUF ikke er tilstrekkelig, dersom PFU skulle komme til at Aftenposten burde tilbudt rett til samtidig imøtegåelse.»

Det anføres også at avisen ikke har kontrollert opplysningene tilstrekkelig. Klageren skriver: «Det er riktig at opplysningene for oss involverte fremstod som korrekte på de tidspunktene avhørene fant sted, og at avhørene derfor også er undertegnet av oss. Men avhørene fant sted i en svært krevende periode, med sterke følelsesmessige utfordringer for alle som var involvert. I januar 2012 var det gått lang tid fra avhørene fant sted, og det kunne derfor være opplysninger og vurderinger som i januar fremsto annerledes for oss enn det gjorde under avhørene. Dette burde Aftenposten ha gitt meg og de andre involverte en mulighet til å informere om.»

For øvrig mener klager at anonymiseringen ikke er reell, da man ut fra opplysningene i

saken, kombinert med det som tidligere forelå av offentlig kjent informasjon, lett kunne finne hennes identitet: «Gjennom Aftenpostens sak ble det derimot mulig å koble min person opp mot opplysninger jeg ikke ønsket skulle komme ut i offentligheten.» Hun skriver også at det var derfor hun valgte å stå frem i Fædrelandsvennen mandag 9. januar med en kritikk av saken.

TILSVARSRUNDEN:

Aftenposten avviser klagen, og viser innledningsvis til de mange spekulasjonene som har versert omkring hva som skjedde på MS «Thorbjørn»: «[D]et har ikke vært noen samlet fremstilling før Aftenpostens artikkel 7. januar i år. At MS Thorbjørns rolle i disse timene er av stor offentlig interesse er åpenbart. Det burde være nok å henvise til at den offentlige granskningskommisjonen omtaler fergens rolle i sin rapport.»

Slik Aftenposten ser det, kan ikke to tidligere intervjuer i to ulike medier overflødiggjøre dekningen i andre medier, at klagers og Eskil Pedersens uttalelser skal fremstå som de «autoriserte» forklaringene overfor allmennheten om hva som foregikk. Det vises til at det i store straffesaker er vanlig å belyse saker fra ulike vinkler i ulike medier. Og slik Aftenposten ser det, er dette spesielt viktig når det gjelder 22. juli, «da ikke bare AUF og Utøya ble satt under angrep, men store deler av vårt samfunnssystem og våre felles verdier ble satt på prøve.»

Avisen forstår at dekningen av Utøya oppleves som belastende for dem som var der, men mener at de berørte må tåle at samfunnet ønsker og trenger informasjon og åpenhet omkring hendelsene. Det heter videre at denne åpenheten ikke betyr at alt skal anses for offentlig, eller at de involverte ikke skal ha sine private og personlige tanker for seg selv, men Aftenposten mener avisen har tatt hensyn til dette i artikkelen. Det vises både til anonymiseringen og til utvelgelsen av opplysningene: «[Artikkelen] gjengir ikke sterkt personlige tanker og følelser. Det som gjengis, er i stor grad allerede gjort kjent i mediene av de involverte selv, ikke minst klager A [Klager i denne saken; sekr. anm.]. Ikke noe av det som kommer frem i politiavhørene om den enkeltes private situasjon eller personlige tanker er gjengitt i artikkelen. Personsensitive opplysninger er bevisst utelatt.»

Videre mener Aftenposten at for det store publikum er de involverte om bord anonymisert. Selv om noen er indirekte identifisert på grunn av sin stilling, mener avisen at det var kjent at disse var med på fergen og at de i kraft av sine verv er offentlige personer. Det vises også til at minst fem av de ni om bord har stått frem med navn i andre medier: «Tatt i betraktning at ingen av dem er knyttet opp mot enkeltopplysninger som er belastende, er dette etter vår mening en forsvarlig anonymisering. Artikkelen fremsetter ingen beskyldninger mot noen, plasserer ikke noe ansvar på noen og gjengir ikke personlige tanker utover den frykt den enkelte føler i situasjonen. Ellers er det først og fremst hendelsesforløpet som beskrives.»

Når det gjelder klager spesielt, viser Aftenposten til et intervju med henne i Fædrelandsvennen 25. juli (vedlagt). Her fortalte klager hva som foregikk på fergen, om sine følelser og tanker og sitt forhold til andre involverte. Det påpekes at klager var den første som beskrev tilløpet til panikk og uenighet som oppsto om bord. Det vises også til et intervju med klager i NRK Sørlandet 24. juli (vedlegg). Aftenposten mener at det ikke er noe i avisens beskrivelse av klager som går lenger enn det hun selv har skrevet og blitt intervjuet om ved flere anledninger: «Med all respekt for den belastningen klageren og de andre ofrene er blitt utsatt for, kan vi vanskelig forstå at det hun selv omtalte detaljert i Fædrelandsvennen få

dager etter de dramatiske hendelsene, blir en stor merbelastning å lese i Aftenposten et halvt år senere.»

Avisen kan ikke se hvilke opplysninger klager ikke ønsker skal komme ut i offentligheten, og skriver at det eneste som kan anses kontroversielt i artikkelen, er beskrivelsen av uenigheten om bord. Her vises det til at dette har hun selv omtalt tidligere. Artikkelen beskriver uenigheten, men det plasseres ikke noe ansvar for hva som ble MS Thorbjørns videre rolle i redningsarbeidet: «Men opplysningene er av offentlig interesse og er omtalt i den offentlige granskningsrapporten. AUF-ledelsen og AUF-tillitsvalgte kan derfor ikke ha noe monopol på å beskrive disse hendelsene.» I den forbindelse opplyser Aftenposten at selv om AUF sentralt har reagert negativt på artikkelen, har andre som var om bord gitt Aftenposten positive tilbakemeldinger på at historien ble fortalt slik den ble.

Når det gjelder VVp 3.2, vises det til politiforklaringene: «Avhørene er gjort på et tidlig tidspunkt, da inntrykkene fortsatt var ferske. Det er mindre risiko for at forklaringene er påvirket av senere diskusjoner, spekulasjoner og omtaler i mediene og aktører imellom. Det er dessuten disse forklaringene som ble en del av grunnlaget for tiltalen og rettssaken som kom senere.»

Aftenposten mener artikkelen verken anklager noen eller plasserer noe ansvar, og kan derfor ikke se at det var naturlig å innhente samtidig imøtegåelse: «Det er de involverte selv som kommer til orde, slik de har forklart seg for politiet. Det kan ikke være slik at AUF eller enkeltpersoner som var om bord på MS Thorbjørn skal kunne ha et avgjørende ord om hva som skrives om det som skjedde om bord, heller ikke når og hvor.»

Både AUF og klageren ble informert om artikkelen forut for publisering, men Aftenposten skriver at det ikke ble gitt noen rett til å bestemme innhold eller publiseringstidspunkt. Det var heller ikke noe alternativ for avisen å la være å trykke saken, slik AUF og klageren ville. Aftenposten mener også at det ikke var for sent å foreta endringer på artikkelen da klager ble kontaktet torsdag.

Aftenposten oppsummerer: Artikkelen er en beskrivelse av hva som skjedde og informasjonen i avhørene er grunnlaget for beskrivelsen. Det er ingen av de avhørte som er sitert direkte på noe, og artikkelen spekulerer ikke og er ikke ute etter syndebukker. Det fremsettes ingen anklager mot noen. Tanker og forhold av personlig og privat karakter er utelatt. Ingen er omtalt med navn. Hensikten med artikkelen var å gi en nøktern gjengivelse av hva som hendte basert på det som er fortalt på et tidlig tidspunkt. Artikkelens tema er av stor offentlig interesse. Det er viktig at historien blir fortalt, fordi: «Den omtaler bare en liten del av all dramatikken rundt den alvorligste kriminelle hendelsen og anslag mot vårt demokrati siden 2. verdenskrig, men det er et hendelsesforløp det har vært snakket og spekulert omkring i tiden etter 22. juli. Ingen kan ha monopol eller vetorett når det gjelder å omtale dette fra ulike synsvinkler. Tvert imot hadde det vært ønskelig med mer åpenhet og omtale av det som skjedde om bord på MS Thorbjørn i disse dramatiske timene. Å legge begrensninger på dette er bare egnet til å skape mer spekulasjoner og myter, noe trolig verken samfunnet eller ofrene kan være tjent med.»

Partene har etter dette ikke hatt ytterligere kommentarer.